

UJVÁRY GÁBOR

AZ EGYETEMI IFJÚSÁG ÚTKERESÉSE
AZ 1930-AS ÉVEKBEN ÉS 1940 KÖRÜL

THE SOULSEARCHING OF HUNGARIAN HIGHER EDUCATION STUDENTS IN THE 1930S AND 1940S. The study primarily focuses on the influential role of army brotherhood societies between the two world wars. The author outlines the ideological background and intellectual pursuit behind the movement. These brotherhood societies were so powerful, that in the 1930s and 1940s part of their activities manifested outside of the higher education environment. The societies actively engaged in politics, as much so, that their aim was to be part of the development of laws and the constitution. The author discusses the ambitions of both the radical right and the somewhat left wing youth establishments.

A két világháború között Magyarország egyetemi és főiskolai hallgatóságának szellemiségét az 1919 és 1921 között Budapesten szerveződő, hamarosan – a műegyetemi Hungária kivételével – országos hatáskörűvé váló bajtársi egyesületek határozták meg. Ezek a dualizmus korában élénk tevékenységet kifejtő, „klasszikus”, többnyire ideológiamentes és a felsőoktatási intézmények joghatósága alá tartozó szervezetekkel szemben már részben az univerzításokon kívül, társadalmi feladatköröket vállalva tevékenykedtek, harcosan politizáltak, sőt politikaalakító erővé kívántak válni. Míg 1919 előtt a segélyegyletek, az irodalmi, az önképző- és az olvasóköri, illetve a 19. század végétől a sportegyletek vonzották a hallgatókat, 1919 után ezek szerepe – bár továbbra is működtek – jelentéktelenné vált. Ugyanakkor a 19–20. század fordulójától a politikához kapcsolódó vagy a világnézeti alapokon létrehozott ifjúsági szervezetek egyre fontosabbak lettek. Az Egyetemi Körben (1872–1938) a századfordulón élénk politikai küzdelmek folytak, a Galilei Kör (1908–1919) már kifejezetten baloldali agitációt folytatott – az egyetemen kívül számos más fórumon is. Vallási alapon jöttek létre az elsősorban egyházuk – olykor politikai – álláspontját követő tömörülések, mint a keresztényszocialista elveket valló, katolikus Szent Imre Kör (1888–1947), a református Bethlen Gábor Kör (1901–1947) vagy a Magyar Zsidó Ifjak Egyesülete (1901–1909).

A dualizmus idején kizárólag a felsőoktatási intézmények polgárai lehettek diákegyesületek tagjai, a két világháború között viszont – legalábbis a német Burschenschaftok mintájára alakult bajtársi szervezetekben – a már végzett hallgatók is. További különbséget jelentett, hogy 1919 előtt egy-egy intézményre szorítkoztak és többnyire ellenzéki befolyás alatt álltak, 1919 után viszont az országot behálózóan és a kormányt többnyire támogatva – illetve jobboldalról bírálva – működtek a nagyobb létszámú hallgatói tömörülések. Az utcai politizálásból már a 19. század közepétől kivették a részüket a

diákszervezetek, ám 1920, majd 1927–1928 körül, illetve az 1930-as évek közepétől sokkal intenzívebben, mint az Osztrák–Magyar Monarchia idején.¹

Ennek számos oka volt. A tanácsköztársaság utáni egyetemi ifjúság csupa olyan jelleménnyel szembesült, ami addigi életkeretei felbomlásának (egyébként nagyon is valószínűnek tűnő) rémképét idézte föl. A hallgatók egy része nemrég tért haza a háborúból, harctéri – többnyire megrázó – élményekkel gazdagon. Többük éveket veszített emiatt az egyetemen, ráadásul a rendszerváltásokat jelentő öszirózsás forradalmat, a tanácsköztársaságot, annak leverése után az újbóli, kezdetben kaotikus átrendeződést is átélte. Szüleinek anyagi helyzete megrendült, mivel a hallgatók társadalmi bázisát jelentő középosztály fizetésének reálértéke csökkent a legnagyobb mértékben. Az anyagi nélkülözés, a rendkívüli gazdasági nehézségek mellett külön csapásnak értékelték az addigi államkeretek megszűnését, az ország területének harmadára zsugorodását. Ráadásul ennek, illetve a határokon kívülre került magyar nyelvű állami felsőoktatási intézmények megszüntetésének – pontosabban: új államnyelvűre alakításának – következtében egész egyetemek és főiskolák (mint a kolozsvári és a pozsonyi tudományegyetem, a selmecbányai Bányászati és Erdészeti Főiskola) tanári kara és hallgatósága menekült a maradék Magyarországra; a két univerzitás először Budapestre. Így a fővárosban rendkívül nagyszámú hallgató torlódott föl, ami nemcsak a továbbtanulást nehezítette, de a reménytelen gazdasági helyzetben az ország minimális teherbíró képességét is újabb próbára tette.

Ilyen problémahalmaz még sohasem nehezítette a magyar felsőoktatást. Így nem csoda, hogy a részben már túlkoros, embert próbáló háborús tapasztalatokkal rendelkező diákok fölöttébb elkeseredettek voltak, és minél előbb szerettek volna szabadulni a kilátástalanságból. Hangadóik úgy vélték: az 1918 előtti kormányok és ellenzékük politikája egyaránt felelős a világháborús vereségért, ami aztán a sehova sem vezető forradalmakat eredményezte, s mindennek következtében fölbomlott az „ezeréves, Szent István-i” Magyarország. Mindezt elfogadhatatlannak tartották, ezért – és részben a szülőföldjükről menekülni kényszerült diákok, értelmiségiek, köztisztviselők, állami alkalmazottak tömege miatt is – a revízió követelése általánossá vált a körükben. Emellett pedig azt a tanulságot szűrték le a történetekből, hogy nem szabad úgy politizálni, miként az Osztrák–Magyar Monarchia magyar birodalomfelén, majd 1918–1919-ben, a forradalmak alatt tették. Ehhez járult még, hogy a tanácsköztársaságot – a társadalom többségének véleményét osztva – „zsidóuralomnak” hitték, s (egyébként hamis) reakcióként az 1919 kora őszén virulenssé vált antiszemitizmus élharcosai lettek.

¹ A közvetlenül az első világháború előtti és utáni felsőoktatási diákszervezetekről: VICZIÁN János, *Diákélet és diákegyesületek a budapesti egyetemeken 1914–1919*, Felsőoktatás-történeti kiadványok, Új sorozat 2. (Budapest, 2002); LADÁNYI Andor, *Az egyetemi ifjúság az ellenforradalom első éveiben*, Értekezések a történeti tudományok köréből 88. (Budapest, 1979). Utóbbi mű – megjelenési idejétől nem függetlenül – elfogultan és olykor egyoldalúan, de rendkívül alapos forrásfeltárás révén mutatja be a történeteket.

Az általános elégedetlenségi hullámot az elmondott okok miatt népszerűvé vált bajtársi egyesületek is – közülük főként az elsőként alakult Turul és Hungária – meglóvagták. Ellenforradalminak, keresztény-nemzetinek, antiliberalisnak és antiszemitanak tartották magukat. A négy szervezet közül a felekezeti és nemsokára valamennyi felsőoktatási intézményre kiterjedő Országos Turul Bajtársi Szövetség és a kizárólag a Műegyetemen működő Hungária Magyar Technikusok Egyesülete 1919-ben, a náluk jóval mérsékeltebb – katolikus jellegű, szintén mindenütt szerveződő – Foederatio Emericana pedig 1921-ben alakult. A legkisebb hatást az 1927-ben létrejött, nyíltan legitimista és Habsburg-párti Szent István Bajtársi Szövetség gyakorolta, amelynek ugyancsak számos felsőoktatási intézményben volt szervezete. A Turul és az Emericana – mivel a már végzetek is tagjai maradhattak – az 1930-as évek végére az előbbi esetében meghaladta, az utóbbiiban pedig megközelítette az összes egyetem és főiskola diáklétszámát; minden második hallgató tagja volt valamelyik bajtársi egyesületnek.

A legradikálisabbnak számító Turul és Hungária az 1920-as években jórészt a rendszeresen ismétlődő zsidóellenes megmozdulások révén vált a nyilvánosság előtt is ismertté – számos zsidó fiatalnak vagy vállalkozásnak, néhány újságnak pedig nyomasztó emlékévé. Ezekhez az akciókhoz az Emericana is többször csatlakozott. 1920 körül, majd – a numerus clausus törvény módosításának előkészülete és elfogadása idején – 1927 és 1929 között különösen intenzív tüntetéssorozatok lehetetlenítették el napokra, olykor hetekre is a normális egyetemi életet Budapesten és a felsőoktatási intézményeket befogadó városokban. A numerus clausus és az annak be- (pontosabban be nem) tartása körüli viták az 1940-es évekig izgatták az egyetemi ifjúságot, de az 1930-as évek elejétől-közepétől már egészen más, legalább ilyen fontosnak ítélt problémák tárgyalása került előtérbe a bajtársi szervezetekben is.²

Mindennek háttérében az állt, hogy az ekkor a felsőoktatásba kerülők egészen más-ként szocializálódtak, mint jó tíz évvel idősebb társaik. Számukra a nagy háború és az ország szétszakítása már csak gyermekkori emlék volt, hiszen a Trianon utáni konszolidáció idején jártak nép- és középiskolába. Csaknem felnőttként élték át a gazdasági világválság Magyarországot is súlyosan sújtó következményeit – többek között az 1930-as évek elejétől gyorsan növekvő értelmiségi munkanélküliséget. Az üres revíziós szólamok már nem elégítették ki őket, a szomszédos népeket nemcsak szidták – mint

² A kérdéskört az utóbbi esztendőkből a legalaposabban Kerepeszki Róbert és Szécsényi András – első-sorban a Turulról született – tanulmányai elemezték. Ezeket összefoglaló munkáik, amelyeket a továbbiakban is használok: KEREPESZKI RÓBERT, *A Turul Szövetség 1919–1945: Egyetemi ifjúság és jobboldali radikálisizmus a Horthy-korszakban* (Máriabesnyő, 2012); SZÉCSÉNYI ANDRÁS, *A korszellem hálójában: Az egyetemi önkéntes munkaszolgálat rendszere, működése és nemzetközi beágyazottsága Magyarországon (1935–1944)* (Budapest, 2016); az Emericánáról: UJVÁRY GÁBOR, „Egyetemi ifjúság és katolicizmus a »neobarokk társadalomban«”, in UJVÁRY GÁBOR, *A harmincharmadik nemzedék: Politika, kultúra és történettudomány a »neobarokk társadalomban«*, szerk. CSÁSZTVAY TÜNDE (Budapest, 2010), 413–493. Összefoglaló jelleggel ld. még: LADÁNYI ANDOR, „Egyetemi ifjúsági szervezetek a Horthy-korszakban”, *Educatio* 2 (1995): 265–284.

az előző esztendőök diákjai –, de szerették volna minél jobban megismerni őket. És ami talán a legfontosabb: többségük tisztában volt a magyar társadalom egészségtelen szerkezetével, az ebből adódó problémahalmazzal, amelynek leküzdésére tenni szerettek volna. Már nemcsak a tagadás: a liberalizmussal, a baloldallal és a zsidósággal szembeni hozzáállás, hanem a pozitív, társadalomjobbító állásfoglalások is megjelentek a bajtársi és más ifjúsági egyesületek programjában. Szociális reformokat követeltek, egyre jobban elhatárolták magukat az előző, Trianon környékén felnőtt nemzedéktől. Ráadásul a már 1919-től a diákok egyik bálványának számító – s ha olykor a végletekig torzítva is, de a karaktereket kiválóan és szellemesen jellemző – regény- és pamfletíró, egyben megmondóember Szabó Dezső mellett éppen ekkoriban erősödött meg a rá szellemi előzményként tekintő, bal és jobb felé egyaránt tájékozódó népi írói mozgalom, amely óriási hatást gyakorolt a középiskola felsőbb osztályaiba járó és az egyetemi hallgatóságra.

Ugyanekkor az értelmiségi pályára készülő fiatalok a népi írókat nem különösebben kedvelő, a szerves reformokat viszont szintén helyeslő Szekfű Gyula – az 1930-as évek elején már Magyarország legbefolyásosabb történésze – szavára is sokat adtak. Körükben Szekfű 1920-ban megjelent nagyesszéje, a *Három nemzedék* Szabó Dezső műveivel versengett a népszerűségben. Harmadik, 1934-es kiadása már a *Három nemzedék és ami utána következik* címet viselte, mivel az addigi négy „könyvhöz” egy ötödiket fűzött szerzője, *Trianon óta* címmel. Ennek egyik fejezete a *Feszültségek* címet viselte, amelyben Szekfű a nemzeti egységet akadályozó öt antinómia egyikeként a nemzedéki kérdést nevezte meg. (Ez volt a 4. pont, a többi: 1. a föld; 2. a felekezet kérdése; 3. zsidóság és kapitalizmus; 5. a leszakadt magyarság problémája.)

Szerinte „*a legifjabbak forradalmi hévvel fordulnak el az öregek szokásaitól*”: kerülnek a „*vallási összeütközést*”; ápolják a „*népies gondolatot*”, falura, tanyára járnak „*a néppel való teljes együttérzés*” jegyében. Szolidárisak a parasztsággal és a munkássággal, a „*demokratikus gondolkodás, a neobarokk osztályöntudatnak és tekintélytiszteletnek elutasítása*” jellemzi őket. A harmincévesek „*parasztramantikáját*” elvetik. A „*húszévesek igazi európai, nem pedig turáni–szláv kultúrát akarnak látni Magyarországon, mely a nép számára népi, az intelligencia számára polgári, városi, Budapesten nagyvárosi, de magyar legyen*”. A kultúrát másként értékeli, mint az idősebbek: „*Bartók és Kodály hívei, megvetik a »dalköltészetet« és cigányzenét*”; „*modernnek a festészetben és szobrászatban*” (Szőnyi István, Aba-Novák Vilmos és Pátzay Pál a kedvenceik), de az építészetben is, „*végképp elfordulva a történeti stílusutánzásról*”. És „*[...] természetesén Ady és Szabó Dezső hatása alatt állnak, de ez már inkább elkeveredik bennük sok más, magyar és idegen kultúrhatással; azt mondhatnók, hogy e sorkezdők unokáinak érzik magukat, nem pedig édes fiaiknak*”. Ennek alapján Szekfű megállapította: „*A differenciáltság nem lehetne nagyobb két olyan gondolkodás között sem, melyeket egy évszázad választ el egymástól, mint ami a mai fiatalok és öregek közt van.*”³

³ SZEKFŰ Gyula, *Három nemzedék és ami utána következik* (Budapest, 1934), 453–454; A Trianon

Szekfű kortárs láttelepe is hivatkozott a korabeli magyar szellemi élet egyik legsokoldalúbb és legélesebben látó – ugyanakkor olykor légvárat építő – írójának és gondolkodójának, Németh Lászlónak a *Debreceni Kátéjára*, amely 1933 novemberében a Turul debreceni lapjában, az *Új Vetés*-ben jelent meg. A korabeli (ifjúság)politika ellentmondásosságát mutatta, hogy a kerületi Turul-vezetőség betiltotta a lapot, amelynek terjesztését az Országos Követtábor mégiscsak engedélyezte – ám az inkriminált szám szerkesztőjét, a későbbi nemzetközi sakknagy mestert, Barcza Gedeont leváltották az *Új Vetés* éléről.⁴

A *Debreceni Káté* – amely kérdés-felelet formájában összegezte a magyarság sorskérdéseit, különösen a fiatalok előtt álló teendőket – a népi mozgalom és a bajtársi egyesületek néhány tagszervezetének is programadó írásává vált. A harmincasok táborába tartozó, megírásakor 32 esztendő s Németh – aki éppen 1919-ben lett egyetemista – jól ismerte a húszévesek korosztályának problémáit is. A *Káté* felütése is erős volt: „A nemzetek életformát cserélnek, sorsuk mint felfrissített seb, kiűjul, a világ status nascendi [a születés pillanatában] állapotba kerül, nemzeti és nemzetközi jelszavak alatt megindul a népek lökdösődése” – jósolta Németh. „A magyarságnak be kell bizonyítania – folytatta –, hogy nem szakítja szét a csontjain átsüvöltő változás. Az elkerült vagy tiszteletben tartott ázsiai tehetetlenség nem véd meg többé, helyt kell állanunk.” Bár nem tartotta valószínűnek, hogy a magyarság megmarad ebben a küzdelemben, mégis a helytállásra biztatott, mivel „a reménytelenségben, a falhoz állított népek harcában van valami kétszerkettő fölötti remény”, és Marathónnál is a „reménytelenség győzött”. Ezért aztán a magyarságnak: „Ki kell egyenesednie és sorsa helyére szöknie.” Ehhez viszont a társadalmi szerkezetet is át kell alakítani, „hogy a gerinc megint a test középvonalába kerüljön, s olyan vezérlő réteget kell uralomra juttatnunk, melynek tudomása van a testről és helyzetéről”.

A korszak egyik legtöbbet hangoztatott fogalmáról, a „fűji gondolatról”⁵ úgy vélte: amennyiben az embertani fogalom, nem szabad, ha viszont erkölcsi, akkor fel kell rá esküdni, hogy ennek révén „egy sorsához méltó magatartású »új nemes«-séget” segítsenek életre jönni. Kifejtette, hogy a magyarság kis népek között él, melyek egy közösségben élve mintegy szigeteket alkotnak. Ezt azonban „három tenger készül szétmosni”, s a magyarságnak a legnagyobb érdeke, „[...] hogy ez a sziget erős gátakkal zárkózzék el a tenger elől [...]. Ausztriát Németország húzza, a szlávokat a szlávság, Romániát a latin Nyugat – min nekünk egy menedékünk van: ha e területen a széthúzó erők ellen új centripetális erő támad. A magyarságnak, mint századok óta annyiszor, ennek az erőnek kell támasztékot adni.”

óta című fejezet újabb értékelése, Szekfű és Németh László kapcsolatának bemutatása: DÉNES Iván Zoltán, *A történelmi Magyarország eszménye: Szekfű Gyula a történetről és ideológus* (Pozsony, 2015), 335–350.

⁴ Ennek hátteréről: TÓTH Pál Péter, *Metszéspontok: A Turultól a Márciusi Frontig* (Budapest, 1983); KEREPESZKI Róbert: „Az egyetemi bajtársi egyesületek sajtója a Horthy-korszakban”, *Magyar Könyvszemle* 4 (2009): 456–474.

⁵ A faj szó jelentése teljesen más volt, mint napjainkban, azt jobb- és baloldalon egyaránt sokat hangoztatták, és elsősorban a nemzeti sajátosságokat értették alatta.

Németh „*a nemzeti kiegyenesedés és a nemzetközi összeilleszkedés eszméjét*” is összegeztethetőnek gondolta, mivel a nemzetnek „[...] *csak az együttesben lehet reménye, hogy összeszedett ereje hatásos is lesz. Minél súlyosabbak leszünk magunk, annál közelebb csúszik felénk e szövetség súlypontja, s minél nemesebb szerephez jutunk e szövetségben, annál szabadabban bontakozhat ki nemzeti erőnk. Határainkat befolyásunkban kell kitágítanunk: ez az igazi revízió.*” Ennek végrehajtására azonban a magyar „*kormányzóréteget*” – bár elismerte: lehetnek „*használható tagjai*” is – alkalmatlannak tartotta. Ez a réteg ugyanis: „*Tud sarkantyúzni, de nem tudja, merre nyargal. Jövötlenné tette politikánkat, s túlságosan megtanulta ahhoz a hatalom élvezetét, hogy az önuralomra példát szolgáltatson.*” Emiatt csak a „*lappangó jobbakban*” lehet bízni, hiszen „*a másképp gondolkozók rétege, a lappangó új nemesség vagy akiket az új nemesség magával rántathatna [...] még nem jelentkezett. Ha ez a réteg magára talál, bele tud öltözködni egy szigorúbb erkölcsbe, s megkezd a maradék népi erők kiaknázását: a csoda megtörtént, a magyarság fennmaradt.*” Amennyiben viszont nem felel meg a magyarság a Németh kijelölt feladatainak, akkor: „*Tetveinktől ellepetten, elgyengülve várjuk, hogy mit kezd velünk a más népek sorsa. Valamelyik nagy nép gyarmatbirtokába olvadunk be? Szomszédaink darabolnak fel, hogy egységüket védjék? Vagy egy internacionalista néptestvériségnek leszünk osztjájai? Mindegy. Korszakok tüzdühe nem edzett / S fölolvaszt a világ kohója / S elveszünk, mert elvesztettük magunkat.*”⁶

Ady Endre *A szétszóródás előttjének* citálása kissé patetikussá tette a – talán túlságosan is – nagy ívű kiáltvány végét, de Németh László mindig is hajlamos volt gondolatok százait zsúfolni néhány oldalba. Hatásának titka (és részbeni veszélye, hiszen a többség nehezen tudta követni és értelmezni ezt az ötletkavalkádot) talán éppen ebben rejlett.⁷ Mindezt egyébként későbbi írásaiban ő is – olykor önkritikusan – beismerte. (Erre talán az *Égető Eszterben* önmagáról formált Méhes Zoltán alakja a legjobb példa.) Mindenesetre Németh László írásai a továbbiakban is rendkívüli vonzerőt jelentettek a bajtársi egyesületekben a reformokat sürgetőknek, hiszen a tagok egy része ugyanúgy „*a magyar szellemi élet organizátora*” kívánt lenni, mint 24 évesen Németh László.

Szekfű hosszabban idézett a *Debreceni Kátéból*,⁸ és Németh László is reagált Szekfű *Három nemzedékének* 1934-ben megjelent új fejezeteire. *A magyar élet antinómiáiban* (1934) üdvözölte, hogy „*a magyar tudománynak az utolsó két évtizedben legtevékenyebb és legkiválóbb munkása [Szekfű], a reform-munka sürgetői közé állt s tekintélyét e korszak ellen s a változást követelők mellett vetette latba*”. Szekfű bírálatával egyetértett, a „*neobarokk társadalmat*” így jellemezte: a „[...] *a halálra ítélt dzsentrivilág megmerevedett*

⁶ NÉMETH László, „Debreceni Káté”, in NÉMETH László, *A minőség forradalma: Kisebbségben*. Politikai és irodalmi tanulmányok, beszédek, vitairatok, Digitális Irodalmi Akadémia, <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=-1&docId=10998&secId=996220&limit=10&pageSet=1> (Letöltés: 2018. február 2.).

⁷ Itt a számos Németh László-interpretáció közül az egyik leginkább elgondolkodtatóra – amely a *Debreceni Káté* szinte egészében idézi – hívnám föl a figyelmet, amely ugyan valóban csak a Trianon-problematikát elemzi, de azt alaposan: KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE Emil, „Németh László és Trianon: Eretnek esszé a gondolkodóról és a politikusról”, *Életünk* 6 (1987): 566–575, főleg 569–571.

⁸ SZEKFŰ, *Három nemzedék...*, 454–455.

szokásait élesztette fel. [...] az állások előtt ténfergő fiatalok közt a hitványság kiválasztása folyik; az egész vezető réteg s vele az önállóságától megfosztott társadalom züllik, mállik, a viszonyokhoz alkalmazkodni, bajai gyökeréhez nyúlni képtelen, pusztuló társadalom, a pusztuló társadalmak naiv optimizmusával; van Csodatevő Lordja [Lord Rothermere], aki visszaállítja Nagy-Magyarországot, s van kesztyűje, melyet levesz, mielőtt kezét szorít veled. [...] Annyira befejezetten ilyen, hogy most már egy történész is megírhatta.”

Németh László a saját korosztálya, a harmincasok nevében a Szekfű fölsorolta öt antinómia egyikéről, a nemzedékproblémáról is kifejtette a véleményét. Úgy vélte, hogy az „[...] ellenforradalom Szekfű harmadik nemzedékét hozta vissza, azokat, akik a háború és forradalmak gödrébe gyanútlan beletáncoltak, s onnét mint nemzeti keresztény megtértek vagy igazoltak kapaszkodtak ki, a tegnapelőtti részegség restaurálásában látva a tegnapi verembeesés óvszerét.” Szerinte „az államot megszálló harmadik nemzedék [...] betelepedett minden állásba-stallumba”, ahonnan nem lehet őket kimozdítani. A „kerítés alatt ácsorgó ifjúságból csak a legalázatosabbakat, leghelyesebb ábrázatiukat veszik be maguk közé”, így a hatalmon belül a „petyhüdt gerontarchia [az öregek uralma]” érvényesül, azonkívül pedig a „munkátlan ifjúság [...] legjobbjai (tíz évvel vénebben, mint Petőfi volt március tizenötödikén) arról ábrándozgatnak, hogy is volna jó, ha jó lehetne”.

A „húszévesek” generációját – miként ez akkor teljesen általános volt – Németh László is külön kezelte, s mint bevallotta: „felmentőimet vártam bennük, sajnos, van néhány rossz tapasztalatom”. A Bethlen-konzolidáció „növényékeinek” nevezte őket, akiknek többsége habozik: „Okosak, műveltek s latolgatják, hogy érdemes-e árkon-bokron át becsületesnek lenni. Várják a példát, mely ezt bebizonyítja nekik, s ezt a példát nekünk kell élénk tüzünk.” A bizalomhiányt kárhóztatta, ennek feloldását szorgalmazta.⁹

1934-ben tehát az 51 esztendőes Szekfű – akinek komoly szerepe volt a Bethlen István névvel fémjelzett konzolidáció szellemi megalapozásában – ugyanúgy indokoltan tartotta a változásokat, mint ahogy a 33 éves Németh László is, aki nála jóval keményebben értekezett a reformok halaszthatatlanságáról. A Szekfű főszerkesztésével 1927-től megjelenő, reformkonzervatív *Magyar Szemle* – Bethlen lapjaként – számos cikket közölt az „ifjúsági problémáról”, mint ahogy az egyetemistákkal már csak az életkora miatt is élénkebb kapcsolatokat ápoló Németh Lászlót is élénken foglalkoztatta a fiatalok sorsa. Márpedig ha két ilyen, amúgy eltérő habitusú és egymással is gyakran vitatkozó szellemi tekintély e tekintetben hasonlóan vélekedett, annak nyilvánvalóan komoly oka volt. Szavaik pedig annál is inkább hatottak, mivel a korabeli főiskolai hallgatóságot – függetlenül attól, milyen pártállást képviselt és milyen szakmára készült – sokkal jobban érdekelték az új szellemi mozgalmak és a közélet kérdései, mint mai utódaikat. A Szekfű és Németh vázolta gondokat pedig ugyanúgy érzékelték a változásoktól rettegő, mint az azokat mielőbb óhajtó – gyakran a szélsőjobb vagy a szélsőbal felé kacsingató – egyetemisták is. Külön pikantériája a dolognak, hogy ezek az irányzatok sokszor egy-egy diákegyesületen belül is élesen ütköztek.

⁹ NÉMETH László, „A magyar élet antinómiái (A Három nemzedék új kiadásához)”, in NÉMETH László, *A minőség forradalma: Kisebbségben*.

Az 1930-as évek forrongó ifjúsági életét több tényező befolyásolta. A gazdasági világválság, részben emiatt az értelmiségi munkanélküliség növekedése, illetve az első világháború alatti alacsony születésszám következtében az 1930/31-es 16 000 körüliről fokozatosan csökkent a hallgatólétszám, amely 1939/40-ben már a 14 000-et sem érte el. Ezután a terület-visszacsatolások – egy új tudományegyetem létrehozása, több főiskola (újja)alapítása –, illetve a második világháború növekvő szakemberszükséglete gyors emelkedést eredményezett, 1941/42-ben már 25 000 fölött iratkoztak be valamelyik főiskolára vagy egyetemre. Ezek a változások nemcsak a végzetek elhelyezkedését nehezítették, hanem a hallgatóságot és szervezeteiket is új utak keresésére ösztönözték, a Szekfű és Németh László által is siettetett reformok szellemében.

A változások igénye több irányban is megnyilvánult. 1932 júniusában az Eötvös Collegiumban leplezték le egy kommunista szervezkedést: hét főből ötöt – köztük Mód Pétert, Schöpflin Gyulát, Stolte Istvánt – bíróság elé állítottak és kizártak az egyetemről. A kommunisták nemzetközi hírlevelét, röpcédulákat terjesztettek, szociáldemokrata üléseket zavartak meg, könyvtárat hoztak létre és az üldözött kommunisták segítségére 1923-ban alapított, illegális Vörös Segély gyűlésein vettek részt. Bár csak néhány főről volt szó, akik inkább csak valamiféle naiv lelkesedésből, mint igazi meggyőződésből csatlakoztak a kommunista mozgalomhoz, sokakat megdöbrentett, hogy mindez a magyar felsőoktatás első számú elit intézményében történt, ahol az érintettek mindnyájan középosztálybeliek voltak.

Mindezt jól érzékelteti Teleki Pál, a Collegium kurátora Karafiáth Jenő kultuszminiszternek szóló jelentése: *„Kétségtelen, hogy a magyar ifjúság különösen a legutóbbi esztendőben, jelenén és jövőjén aggódva mélyreható lelki válságba került. Mindazok a vezetők, akiknek akár az egyetemen, akár ifjúsági egyesületekben, vagy intézetekben az ifjúsággal való közvetlen érintkezésre alkalmuk nyílik, napról-napra szemmel láthatóbban tapasztalják e válság egyre megdöbrentőbb jeleit. Egyéni sorsukkal és lelki problémáikkal való szinte beteges foglalkozásuk és gyötrődő tépelődésük olyan lelki zavart idéz elő, amely közülük nem egyet a legszélsőségesebb s legképtelenebb ideológiák iránt is fogékonnyá teszi.”* Stolte kivételével a többi *„[...] hat tag mind származása, mind kifogástalan magaviselete és elismerésre méltó kötelességteljesítése által a Collegium jobb, sőt legjobb növendékei közé tartozott és anyagi helyzetük részben a családjuk, részben tanáraik és a Collegium támogatása révén teljesen kielégítő volt”*.¹⁰

Az 1934/35-ös tanévben az egész országban szervezkedő tandíjreform-mozgalom mögött ugyancsak kommunista fiatalok álltak, még ha ezt a benne résztvevők többnyire nem is tudták. A legális, kezdetben csak a középiskolásokat, később az egyetemistákat is megszólító akciónak olyan vezetői voltak, akik később is komoly szerepet játszottak a kommunista pártban: Béki Ernő, Benedek Vera, Donáth Ferenc, Mód

¹⁰ Bővebben: TOMBOR András, „Az 1932-es kommunista szervezkedés a Collegiumban”, in *Szabadon szolgál a szellem. Tanulmányok és dokumentumok a száz esztendeje alapított Eötvös József Collegium történetéből*, szerk. Kósa László (Budapest, 1995), 127–137, az idézet: 136–137.

Aladár, Oszkó Gyula, Pikler Ferenc és Rajk László. A diákok Egyetemi és Főiskolai Tandíjreform Bizottságot alapítottak, a megemelt tandíjak csökkentéséért, progresszív-vá tételéért aláírásokat gyűjtöttek. Érdeklükben 1934. november 21-én Kéthly Anna is felszólalt a képviselőházban. Interpellációjában a Gömbös-kormány ígérte „*népies reformpolitikát*” kérte számon a köz- és a felsőoktatásban. Tiltakozott az ellen, „*hogy az egyetemi oktatást a felemelt tandíjak révén még jobban, sőt teljesen vagyoni és kasztki-váltsággá emeljék*”, ily módon „*az értelmi szelekció helyett a gazdasági szelekciót*” tegyék uralkodóvá. Kifogásolta, hogy Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter – akit álláspontja és tandíjpolitikája felülvizsgálatára kért – nem fogadta a mozgalom képviselőit, memorandumukat nem vette át.

Válaszában Hóman kijelentette, hogy átvette „*az egyik egyetemi ifjúsági szövetség részéről hozzám juttatott [...] memorandumot*”, azonban „*nem voltam hajlandó fogadni és nem is fogom a jövőben sem fogadni azt az előttem ismeretlen és szerintem nem létező Egyetemi Tandíjreform Bizottságot, amelynek neve alatt bizonyos röpiratok és memorandumok megjelentek, mert az egyetem törvényei értelmében az egyetemi ifjúságnak az egyesületeit be kell jelentetni, el kell ismertetni*”. Amíg ez nem történik meg, nem tárgyal velük. Ugyanakkor kijelentette, hogy a progresszív tandíj – „*helyesebben a degresszív tandíjmentesség*” – ötletét ő vetette föl másfél esztendővel azelőtt, ezt a polgári és a középiskolákban már megvalósította, s az egyetemeken is be kívánja vezetni, mivel „*a magyar államnak minden eszközzel elő kell mozdítania a szegényebb néprétegek tehetséges gyermekeinek a legmagasabb fokig való előrehaladását*”. Hóman utalt rá, hogy a közszolgálati alkalmazottak gyermekeinek korábbi tandíjkedvezményét 1933-ban ő szüntette meg, s kizárólag a tanulmányi eredménytől tette függővé.

A tandíjreform bizottságot kezdetben a számos (nem bajtársi) egyesületet tömörítő Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Szövetsége, illetve a bajtársi egyesületeket soraiban tudó Magyar Nemzeti Diákszövetség is támogatta, mivel – ahogy egyébként Kéthly Annának sem – fogalmuk sem volt annak kommunista hátteréről. A MEFHOSZ-szal még közös röpiratokat is kiadtak. Amikor azonban a tandíjreform bizottság további, immár egyértelműen politikai követeléseket fogalmazott meg – mint például a földbirtokreform, az igazságos teherelosztás, a gyülekezési és a sajtószabadság, az általános titkos választójog kívánságát –, hamarosan szembekerült a hallgatók jelentősebb szervezeteivel (legalábbis azok vezetőségével) és a hatalommal. Végül 1935 februárjában – a vezetők közül Benedek Vera és Pikler Ferenc őrizetbe vételével – a mozgalom is elhalt.¹¹

¹¹ A mozgalomról: Friss Istvánné, „Az 1934. évi tandíjreform-mozgalomról”, *Párttörténeti Közlemények* 1 (1964): 184–202. A tanulmány számos dokumentumot közöl. Béki Ernő, „Emlékek az 1934–35-ös egyetemi és főiskolai tandíjreform-mozgalomról”, in *Emlékek, adatok az 1930-as évek haladó egyetemi ifjúsági mozgalmairól*. Kutatási beszámoló, szerk. PINTÉR István (Budapest, 1978), 7–52; *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1635–2002*, szerk. Szögi László (Budapest, 2003), 296–297; Kéthly Anna interpellációja és Hóman Bálint válasza: *Az 1931. évi július hó 18-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*, XXIV. kötet (Budapest, 1935), 178–183, az idézetek: 179–181.

Annyiban persze mégis tovább élt, hogy a korábban szebb napokat látott budapesti Egyetemi Körben 1937 elején – jórészt az általuk is alapított Márciusi Front szellemében¹² – baloldali váltás történt: a vezetésbe bekerült Pollner György és Bachner Ernő is, akik marxista csoportot alakítottak a körben. A lényeg azonban inkább az volt, hogy megelégnék az ez év végétől Szekfű Gyula mint rektori megbízott tanárelnökségével működő szervezet tevékenysége.¹³ Önképző szemináriumokat indítottak: a történetit éppen Szekfű, az irodalmi Keresztury Dezső, a népzeneit Kerényi György vezette. 1938 őszén Eckhardt Sándor vette át Szekfű helyét, ebben az évben magyarságtudományi, irodalmi, közgazdasági és nyelvhelyességi szemináriumokat hirdettek, meghívottjaik között Kodály Zoltán, Keresztury Dezső, Cs. Szabó László, Kerék Mihály, Illyés Gyula, Tamási Áron, Féja Géza, Szabó Zoltán, Katona Jenő, Gogolák Lajos, Erdei Ferenc, Ortutay Gyula szerepelt.¹⁴

Mindez egy olyan folyamat eredménye volt, amely sokkalta erősebbnek bizonyult a korábban messze túlértékelt baloldali, kommunista – inkább csak Budapesten és Debrecenben észlelhető – befolyásnál, amely csak a diákok töredékére terjedt ki. A történetek háttérében az állt, hogy az 1930-as évek elejétől már nemcsak a népi írók csoportosulása, hanem néhány kormánypárti politikus is támogatta a parasztság felé fordulást, amely az egyetemi fiatalság tekintélyes részét amúgy is vonzotta, az 1920-as évek „*parasztromantikájával*” szembeni, őszinte – ám sokszor kissé naiv – segíteni akarás jegyében. A hallgatók többsége ugyanis – a kommunista szándékoktól eltérően – egyáltalán nem kívánta a társadalmi szerkezetet fölforgatni, ám a „*fontolva haladó*” reformokra igenis vágyott. Nem véletlen, hogy Széchenyi István kultusza, a rá mint a felelős politikus mintaképére való hivatkozás – nem utolsósorban éppen Szekfű Gyula munkássága nyomán – a korszak egyik ideológiai alapjává vált.

Ennek első jele volt, hogy 1928-tól – elsősorban a bajtársi egyesületek lapjaiban és a *Magyar Szemle* hasábjain, de más fórumokon is – komoly viták folytak a népi tehetségek felemeléséről és a „*janicsár-kérdésről*”, azaz arról, hogy a felsőoktatásba került parasztfiatalok mennyiben fogják saját osztályukat szolgálni, illetve levetkeznek vagy éppen megtagadják-e származásukat. Teleki Pál közvetlen munkatársa, Fodor Ferenc, a fiatalság körében népszerű parasztpolitikus, Kovács Imre, a korszak ifjúsági mozgalmainak állandó krónikása, az egyik letehetségesebb magyar esszéista és gondolkodó, Szabó Zoltán, illetve a már ekkor is erősen baloldali érzelmű kiváló néprajzos, Ortutay Gyula és mások tollából is jó néhány írás látott napvilágot erről, és a hallgatók szervezetei is napirenden tartották a kérdést. A falukutatás fontosságára – furcsa módon – a buka-

¹² Márciusi megemlékezésükről és az ezzel kapcsolatos vitákról: „Szembekerült egymással az Egyetemi Kör ifjúsági vezetősége és egyetemi felügyelő hatósága”, *Ujság*, 1937. március 26., 7; „Ki jogosult nyilatkozni az Egyetemi Kör ifjúsága nevében?” *Esti Kurír*, 1937. március 28., 5.

¹³ Szekfű tanárelnökségéről: „Szekfű Gyula került az Egyetemi Kör élére, mint rektori megbízott”, *Magyarország*, 1937. december 19., 3; A szemináriumokról: „1937/38 II.”, *Pesti Napló*, 1938. január 12., 11; Féja Géza, „Együtt ünneplik Szent Istvánt a katolikus és a protestáns diákok”, *Magyarország*, 1938. február 5., 7.

¹⁴ *Pesti Napló*, 1938. október 7., 12.

resti egyetem iskolateremtő, erdélyi magyar fiatalokat is ösztönző professzora, Dimitrie Gusti munkássága, valamint a felvidéki Sarló, illetve az Erdélyi Fiatalok tevékenysége hívta föl a figyelmet Magyarországon, a vizsgálatok módszertanát is tőlük vették át. Mint Szabó Zoltán megállapította: „Az utódállamok magyarságának fiatalsága jött rá magyar viszonylatban először arra, hogy milyen fontos az intelligencia falumunkája. Nem sokkal az államfordulat után rádőbbsentek arra, hogy a városokat előzőnlő idegenek miatt a falu marad a magyar jelleg végvára és fölfedezték, micsoda megtartó erő van az úgynevezett alsóbb néposztályokban.”¹⁵

Az 1930-tól 1937-ig fennálló Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának nevesebb, jórészt baloldali indíttatású tagjai: Baróti Dezső, Bibó István, Buday György (a kör elnöke), Erdei Ferenc, Hont Ferenc, Ortutay Gyula, Radnóti Miklós, Tolnai Gábor, Tomory Viola kezdetektől bekapcsolódtak a falukutatásba, ami „pusztán etnográfiai kutatásból szociális feladatvállalássá” alakult az esetükben. Miként Ortutay leszögezte: „A parasztságnak a mai magyar társadalomban elfoglalt szociális helyzete, gazdasági és sokszor kulturális magárahagyottsága s ezekből az okokból kifejlődött belső tehetetlensége éppoly jellemző jegye lett a parasztságról alkotott képünknek, mint a megcsodált faragványok, szöttesek, nóták. A saját szociális helyzetünk ugyanilyen kritikai átvizsgálása viszont nyilvánvalóvá tette előttünk, hogy a mi szociális helyzetünk is hasonlóképpen kiszolgáltatott s így lényegében azonos.”¹⁶ A Szegedi Fiatalok kiadványsorozata is a sokoldalú, alapvetően azonban a parasztság sorsa iránti érdeklődésről tanúskodott.

Teleki Pál is fölkarolta ezeket a kezdeményezéseket, s már 1932-től falukutató munkát végeztetett diákjaival. Ez aztán a Fialat Magyarság öregcserkész szervezeteiben és Szociográfiai Munkaközösségében (Boldizsár Iván, Fodor Ferenc és Szabó Zoltán részvételével), illetve a későbbiekben – a rendkívüli hatású néprajzprofesszor, Györffy István és minden idők legkiválóbb magyar közigazgatás-tudósa, Magyar Zoltán bevonása után – a Táj- és Népkutató Központ 1938-as létrehozásával intézményesült. Emellett azonban az 1930-as évek elejétől az Emericana néhány tagegyesülete, református részről a kolozsvári gyökerű Bethlen Gábor Kör, a Pro Christo Diákok Háza, a Soli Deo Gloria Szövetség, 1935-ös alapításától pedig a kifejezetten a parasztfiatalokat megszólító, ugyancsak Szegedről induló Katolikus Agrárfiújsági Legényegyletek Országos Testülete (KALOT) is aktív résztvevője lett a falukutatásnak. (Utóbbi ugyan nem diákszervezetként működött, de 1940-től a legkiterjedtebb népfőiskolai hálózatot ők működtették, mindez pedig a felsőoktatás hallgatói számára is inspiráló volt.)¹⁷

¹⁵ SZABÓ Zoltán, „A fiatalság társadalomkutató munkája”, *Magyar Szemle* 21. köt., 5–8 (1934): 231–239, az idézet: 233.

¹⁶ ORTUTAY Gyula, „A szegedi fiatalok Művészeti Kollégiuma”, *Magyar Szemle* 20. köt., 1–4 (1934): 43–53, az idézet: 48–49. Összefoglaló igénnyel: CSAPLÁR Ferenc, *A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma* (Budapest, 1967).

¹⁷ Gusti hatásáról és a falukutatásról általában: KOVÁCS Imre, „Falumunka a Pro Christo Diákok Házában”, *Magyar Szemle* 23. köt., 1–4 (1935): 61–68. A Pro Christo Diákok Háza faluszemináriuma ormánsági (kemsei) kutatómunkájáról: GUNDA Béla, „Kutatómunka egy ormánsági faluban”, *Magyar Szemle* 25. köt., 9–12 (1935): 46–52. A KALOT-ról újabban: BALOGH Margit, „A KALOT története”, *Rubicon* 2 (2016): 36–47.

A változások érezhetőek voltak. Szabó Zoltán 1935-ben szemléletesen mutatta be a bajtársi szövetségek korábbi esztendőbeli összejöveteleinek lényegét. A Hungáriáról írt ugyan, ám ez – történetük kutatójaként bátran állíthatom, csak apró eltérésekkel – a Turul és az Emericana üléseire is jellemző volt. „[...] *valamelyik meghittebb budai kisvendéglő különtermében összegyülekeznek a diáksapkás tagok, és alig várják, hogy túllegyenek az összejövetel »officiális« részén és eljussanak a »gaudiumig«.* Az *officiális* részben *egy-egy idősebb csoporttag előadása kap helyet, ha ugyan helyet kap, ezenfelül a vezetők egyes kijelentései után a »plénum« feláll, és mellére eresztett diáksapkával »vivat, crescat, floreat Hungaria« kiáltást hallat. A gaudiumban néhány humoros, néha trágár szövegű diáknóta éneklése szerepel, az a heti éppen esedékes viccanyaggal együtt. Egyik ilyen összejövetel kimagasló ünnepélye volt e sorok írójának emlékezete szerint az, hogy az egyik csoporttag külföldi filmemből a cenzúra által kivágott filmkockát vetítette le a társaság nagy örömeire. E program mellé esztendőkön keresztül nem tudott komolyabb vita vagy valamilyen pozitív célkitűzésű munka beférkőzni.” Ezzel szemben – Szabó értékelése szerint – az 1930-as évek közepére „*az ifjúság kilépett saját helyzeti problémáinak ketrecéből*”, és a „*saját probléma [...] egyre jobban helyet ad az országos problémáknak*”.¹⁸ Emiatt mind magasabb válaszfalak emelkedtek az idősebb, maradi, ám az egyetemisták egy részét még mindig befolyásolni képes és komoly politikai kapcsolatokkal is rendelkező diákvezérek, valamint a reformokért küzdő, egyre izmosodó „*ellenzéki csoportok*” diákjai között. Másrészt: néhány fontos ügyet az újítások iránt egyébként kevésbé fogékony vezetők is kénytelenek voltak pártfogolni.*

Csak néhány lényeges eseményre kitérve: az évtized közepén a Turul igyekezett a mind nyilvánvalóbb, imént összegzett folyamatok élére állni, annak érdekében, hogy megőrizhesse az egyesületek közötti vezető szerepét, egyben kifogja a szelet a vitorlából. Népegészségügyi adatgyűjtésüket követően 1935 októberében ők rendezték Budapesten a Magyar Egészség Hetét. A miniszterelnök, Gömbös Gyula megnyitotta kiállítást – amely Féja Géza szerint „*grafikonokkal, tudományos pontossággal és lelkiismerettel számol be életünk szegény, súlyosan megtámadott frontjáról*”¹⁹ –, a média (sajtó, rádió, film) segítségével „*országos propaganda*”, ülészak, a megelőzés szükségességéről szóló népszerűsítő előadások szerepeltek a színvonalas programban. Neves szakemberek értekeztek a népesedéspolitikáról, a telepítés – és ennek kapcsán a nagybirtok és a hitbizományok – kérdéséről, a népelemezésről, az eugenikáról, az anya- és gyermekvédelemről, a népbetegségek elleni küzdelemről vagy éppen a társadalombiztosításról.

E mögött persze az is meghúzódott, hogy a Turul 1932 és 1939 közötti fővezére, Végváry József – ha kissé nehezen is, 1921-es beiratkozása után kilenc évvel – a budapesti egyetem orvosi karán végzett, így nyilván ez a terület állt hozzá a legközelebb.²⁰

¹⁸ SZABÓ Zoltán, „A magyar ifjúság mozgalmái”, in SZABÓ Zoltán, *Hazugság nélkül*, kiad. KENEDI János, 1. köt. (Budapest, 1992), 106–124, az idézet: 110 és 106.

¹⁹ FÉJA Géza, „Magyar gyónás a Városligetben”, *Magyarország*, 1935. október 20., 11.

²⁰ Végváryról: SZÉCSÉNYI András, „Végváry József pályája: a Turul Szövetségtől az ÁVH-ig”, *Múltunk* 3 (2011): 7–35.

Ugyanakkor nagyszerűen ráértett arra – nemhiába volt 1935 tavaszától országgyűlési képviselő is –, hogy a szociális, társadalmi gondok egyik forrása az egészségügy nehéz helyzete. Míg a városokban jelentős javulás következett be ezen a téren, a kisebb települések ellátottsága szomorú képet mutatott. A társadalmi visszasságok bemutatása, főként a nagybirtokok kisajátításának a konferencián való emlegetése – valószínűleg az egyébként kormánypárti fővezér szándékai ellenére – nagy visszhangot keltett. Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület ülésén Éber Ernő – akinek a véleményéhez Szigethy Pál is csatlakozott – a telepítésről szóló referátumokról (ezeket Féja Géza, Kerék Mihály és Matolcsy Mátyás tartották) kijelentette: „*a Turul Szövetség által rendezett kongresszuson olyan felszólalásokat és előadásokat hallottam, amelyek szerintem már kommunizmust jelentenek, amelyek a földnek minden ellenszolgáltatás nélkül való elvételét kívánják*”.

Matolcsy válaszában leszögezte: „*[...] a mi fiatalságunk nem hajlandó 1919 romboló szellemét ismét visszahozni és érvényre juttatni. Sőt éppen a mi törekvéseink teszik lehetetlenné 1919 szellemének visszatérését, mert a konszolidációt szolgálják és elvonják a szociális elégedetlenségi alap minden nemzetellenes felfordulás alól.*” Hozzátette: „*a nagybirtokok kisajátítása még akkor sem jelent kommunizmust, ha kártérítés nélkül történnek, mert hiszen a földeket nem köztulajdonba és nem közös termelés számára kívánná igénybe venni*”. Féja mindezt azzal toldotta meg, hogy: „*Alapos indokolással fejtettem ki, hogy a telepítési akció rendelkezésére álló pénzt teljesen a letelepítendő gazdasági felszerelésére kell fordítanunk, s a kisajátított földekért csupán állampapírt adhatunk. Aki ezt kommunizmusnak nevezi, az félreismeri a szociológia alapfogalmait.*”²¹

A főleg a nagybirtokosok részéről érkező támadások nem riasztották vissza a Turult és fővezérét, Végváry Józsefet: a szervezésükben a következő esztendő augusztusában a MÁV 23 vagonjával, 60 állomást érintve országos körútra indult a Magyar Egészség Vonata. A jól kigondolt akció mintegy előkészítette az 1936. október eleji Magyar Nép Hetét. A városligeti Iparcsarnokban a Kozma Miklós belügyminiszter megnyitotta kiállításal párhuzamosan a Magyar Mérnök- és Építészegylet székházában vitanapokat is tartottak. Ezeken a politikai paletta minden fontosabb irányzata képviseltette magát, a szélsőjobbtól (Matolcsy Mátyás [ekkor még kisgazdapárti színekben politizált]) Gömbös Gyula miniszterelnök követőin (Lendvay Béla, Németh Imre, Rajniss Ferenc [aki hamarosan a szélsőjobbra váltott]), a konzervatív Weis Istvánon és a középén álló Szabó Zoltánon át a népi írók baloldaláig (Illyés Gyula, Veres Péter).

A kiállításról Szabó Zoltán úgy vélekedett: ha annak „*[...] szemléltető és jelképes stílusában kellene ábrázolnom [...] erdőt rajzolnék, melyben leszáradnak a beteg fák ágai. És nem látszanak a fák gyökerei, amelyektől tulajdonképpen a betegség ered.*” A rendezők: „*Föltették a kérdést, de nem adták meg a feleletet. Megmutatták az okozatokat, de nem mutatták be az okokat.*”²² Veres Péternek kedvezőbb volt a véleménye: „*az összes kiállítások között, amit eddig láttam, ez volt a legszebb és legtanulságosabb*” – állította. Végkövetkez-

²¹ „Viharos támadás a Turul ellen az OMGE ülésén”, *Magyarország*, 1935. október 25., 1.

²² SZABÓ Zoltán, „Lelkes fiatalok a népért, a földért és egészségért”, *Magyarország*, 1936. október 3., 5.

tetése mégis közeledett Szabóéhoz: „Egészen véve a kiállítás szép és komoly, s ami a fő, komoly szándékokat és jóakaratot jelez. A következő lépés a cselekvés, a változtatás lenne. Az a kérdés, hogy vállalja-e majd azt is. Sajnos, a talaj megmunkálása nehezebb, mint a talaj fölmerése.”²³

Szabó Zoltán és Veres Péter olyasmire tapintott rá, ami a korszak lényeges ismertetőjegye volt. Szemben az olykor még napjainkban is olvasható és hallható – az 1940-es évek közepén meghonosult, az 1970-es évekig egyeduralkodó –, a Horthy-korszakot mindenestől elítélő és fasisztának minősítő szemlélettel, tanulmányom eddigi idézeteiből is nyilvánvaló, hogy az 1930-as években – s ez a háborús cenzúra ellenére így maradt 1944 márciusáig – viszonylag nyíltan lehetett a legégetőbb társadalmi problémákról is beszélni. A gond tehát nem a diagnózis, hanem a kezelés, pontosabban annak részbeni hiánya volt. Nem állítanám, hogy a többnyire hozzáértő szakemberek kritikus szavainak, jobbító szándékainak soha, semmiféle eredménye nem volt, de a politika irányítói többnyire megkésve, elégtelenül reagáltak rájuk. A messziből visszatekintve – amikor már könnyű okosnak lenni – ezért vagyunk tanúi annak, hogy az 1920-as évek végétől elhangzó javaslatok közül számos még az 1930-as évek végén és az 1940-es évek elején is érvényes volt – a Turul és más bajtársi szövetségek esetében is. Az előbb említett Turul-hetek konferenciáinak meglehetősen heterogén szellemi irányú előadó-összetétele egyrészt a folytonos útkeresésre utalt, másrészt viszont bizonyos állandóságról is tanúskodott az egyetemi ifjúság mozgalmaiban.

Az 1935. és 1936. tavaszi Debreceni Diéták ugyanezt bizonyították. Már csak azért is, mivel a Magyar Egészség és a Magyar Nép Hetéhez közel zajlottak, és a szereplők is nagyjából azonosak, ráadásul – legalábbis elviekben – részben a rendezők is ugyanazok voltak. A diétákat ugyanis a Turul Szövetség debreceni bölcsészkarai Árpád Bajtársi Egyesülete szervezte, az ökumené jegyében a katolikus hallgatók Szent László Körével és a protestánsok Soli Deo Gloria Szövetségével karöltve. A diétákon is sokféle politikai álláspont jelent meg, és megint csak a „magyar sorskérdésekkel” foglalkoztak. A napjainkban ismertebb referálók közül az elsők az akkor még egyetemista Kovács Imre az agrárnépesség reménytelen helyzetéről, Németh László pedig – összefoglaló és záró előadást tartva – a magyar ifjúság problémáiról szolt. Németh beszédének igazi jelentőségét az adta, hogy a gömbösi „reformpolitikát” élesen bírálva itt vázolta föl először a nyilvánosság előtt annak a „harmadik útnak” a lehetőségét, amely „jobbra és balra egyforma undorral tekint, s a kettőt együtt fogja elsöpörni”. Ennek megvalósítását felülről, „egy új szellemi nemességtől” – nyilván az akkori fiataloktól – várta. Emellett az akkoriban lépten-nyomon emlegetett dilemmákról, az egykéről, az ipar, a kereskedelem, az egészségügy – amelyet, mint szó volt róla, jó fél esztendővel később a Turul állított érdeklődése középpontjába – helyzetéről, a telepítésről, a kisebbségi kérdéstől nyilatkozott. „Minőségyszocializmust” hirdetett, s egyaránt tartott a Német Birodalomtól és a Szovjetuniótól.

²³ VERES Péter, „Magyar Nép Hete a magyar nép szemével”, *Magyarország*, 1936. október 15., 4.

Németh László a második – az előzőnél is több hallgatót vonzó – 1936. tavaszi diétán is szerepelt. Akárcsak Veres Péter vagy a szociáldemokrata párttitkár, Erdei István, de hozzászólt a kommunista Zöld Sándor is.²⁴ A korabeli tudósító szerint: „A generációs küzdelmeket világnézeti gyökerekig visszavezető Mátrai László, az új emberföldrajzi világnézet felrajzoló Mendöl Tibor, a magyar néprajztudomány hiányait feltáró Ortutay Gyula, a magyar föld- és parasztkérdést fejtegető Kerék Mihály és Kovács Imre előadásainak nyomán keletkező vitákban éppen úgy az áthidaló szempontkeresési vágy ütközött ki legészrevehetőbben, mint azokban az előadásokban, amit a szociális kérdéssel kapcsolatban protestáns szempontból Pap Béla, katolikus szempontból Rády Elemér, magyar vonatkozásban pedig Hilscher Rezső tartottak. De tárgyilagosságra és több szempontú problémafeltáráásra törekedtek és jutottak el azok a már politikumot érintő előadások is, amelyeket a zsidókérdésről Barcza Gedeon és Rajniss Ferenc, az új államelméletekről Acsay Tihamér és a magyarság dunavölgyi szerepéről és küldetéséről Pongrácz Kálmán tártak a hallgatóság elé.”

Az ismeretlen cikkíró kiemelte, hogy bár „az előadók személy szerint több alkalommal ellentétes programot hangoztató iskolákból vagy mozgalmakból kerültek is ki”, a hallgatóság a „néha ellentétes jelszavak alatt is azonos eredményekre” juthatott, hiszen „a magyar élet fájó pontjai tekintetében szinte teljes az egyetértés”. A különbséget abban vélte fölfedezni, hogy „[...] míg a hallgatóság egyik, politikum felé inkább hajló része a faji és népi politika szempontjainak szinte kizárólagossá tétele által vélte megoldhatónak a jelenlegi válságot, a kereszténységet nem annyira antiszemita jelszavakban, mint elmélyedt és kitisztult vallásos életben élő, a kulturális és történelmi szempontok iránt nagyobb hajlamot eláruló másik csoport ezen szempontok mellett – tehát nem kizárásukkal vagy mellőzésükkel! – egyenrangúságot követelt a többi programpontra is, sőt a pozitív reform lényegét csak ezek együttes és egyidejű megvalósításában tudta felfedezni.” Mindez pedig komoly fejlődés volt az 1920-as évekhez képest, hiszen a negatívumok korábbi szajkózásával szemben – nyilván az antiszemitizmusra, az antiliberalizmusra, az antikommunizmusra stb. gondolt a szerző – „a többség [...] sokkal nagyobb érdeklődést árult el a fogalmak pozitív megformulázása iránt, mint ahogy azt még a közelmúltban is tette”.²⁵

A második diéta következménye volt az is, hogy néhány hallgató Debrecenben is a szélsőjobbra vagy a szélsőbalra sodródott. Utóbbiak között voltak a második világháború után is fontos szerepet betöltő későbbi politikusok, mint például Fehér Lajos, Haraszi Sándor, Kállai Gyula, Losonczi Géza, Újhelyi Szilárd – aki éppen 1935/36-ban vált szélsőjobbos diákból szélsőbalossá – és Zöld Sándor. Meg kell még említenem, hogy 1940-ben egy harmadik, immár kisebb közönséget megszólító diétára is sor került, amelyen az állandó szereplő, a Debrecenben amúgy is gyakran megforduló

²⁴ A diétákhoz vezető útról és a diétákról: TóTH Pál Péter, „Az egyetemi hallgatók mozgalmi Debrecenben (1933–1936)”, *Századok* 6 (1981): 1192–1217, Németh beszédéről (az idézetek is itt szerepelnek): 1209–1210. Újabban és tömörebben minderről: KEREPESZKI Róbert, „A Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karának története, 1912–1949”, in *A Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karának története* I., szerk. PAPP Klára (Debrecen, 2014), 155–157.

²⁵ –cz–, „A második debreceni Diéta”, *Magyar Szemle* 27. köt., 5–8 (1936): 179–181.

Németh László mellett Fitos Vilmos, Kodolányi János és Móricz Zsigmond tartott referátumot.

Ezek az előzmények vezettek a Márciusi Front – melynek történetét már elég alaposan feltárták – 1937. március 15-i megalakulásához. Az ünnepi napon a Magyar Nemzeti Múzeum lépcsőjén Zilahy Lajos és Féja Géza szónoklata után Kovács Imre olvasta föl a népi írók, a budapesti Egyetemi Kör baloldali vezetősége és a diétákon nevelődött debreceni hallgatók egy csoportjának együttműködésével született szervezet 12 pontos kiáltványát. Ebben – mintegy összegezve az írói csoportosulás és a reformokra vágyó fiatalok addigi kívánságait –, demokráciát, gondolat-, sajtó- és gyülekezési szabadságot, általános, egyenlő és titkos választójogot, a nagybirtokok kisajátítását, a nagytőke korlátozását, progresszív adórendszert és tandíjakat, 40 órás munkahetet, a pánszláv és a pángermán törekvések elvetését, az önrendelkezésen alapuló revíziót és Duna-völgyi konföderációt követeltek.²⁶ Hangsúlyoznom szükséges: a rendszerváltoztatás előtti történetírás egyik ezzel kapcsolatos, az MSZMP 1958-as és 1959-es állásfoglalásaiban is megjelent alaptételével szemben a Márciusi Front nem a kommunisták népfrontos kezdeményezésére, hanem a népi írók és értelmiségiek – és persze az őket követő egyetemi hallgatók – szándékát tükrözve jött létre, és a kétségtelen fellazítási kísérletek ellenére bármiféle kommunista befolyás nélkül működött. Még akkor is, ha a kormányzati lapok egy része hazaárulónak és kommunistának nevezte a Fronthoz csatlakozottakat.²⁷ Történetük legalaposabb ismerője, Salamon Konrád 2014-es véleménye szerint esetükben „*egy olyan konzervatív reformprogramról van szó, amely a céljai érdekében átmenetileg radikális módszereket is hajlandó vállalni*”.²⁸ Mindenesetre a jobboldali sajtóösszttűz és az ezt követő, Erdei Ferenc, Féja Géza, Illyés Gyula, Kovács Imre és Sárközi György ellen indított perek következtében a népi mozgalom elképzelései alapján tevékenykedő – több városban az Emericana segítségét is igénybe véve sikeres gyűléseket szervező²⁹ – Márciusi Front története 1938 őszén lezárult. Ebben nemcsak a hatalom fellépése, de az is szerepet játszott, hogy a Frontnak se vezetősége, se tagsága nem volt, s maguk a főszereplők, a szervezésben amúgy sem igazán jeleskedő népi írók sem voltak egységesek a tekintetben, miként érdemes, érdemes-e egyáltalán nyíltan politizálni.³⁰

A Turul-hetek, a diéták és a Márciusi Front nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy az 1930-as évek végére a legnagyobb bajtársi egyesületekben, a Turulban és az Americanában

²⁶ A Márciusi Front történetéről: SALAMON Konrád, *Utak a Márciusi Front felé* (Budapest, 1982). TÓTH, *Metszéspontok...*

²⁷ A kommunista kezdeményezésre és a népfrontlegendát hirdetésre példa: A Honismeret 1977/5. számának 3–36. oldalon olvasható tanulmányai, illetve PINTÉR István, „A Márciusi Front”, *Társadalmi Szemle* 3 (1987): 82–91. Ezek meggyőző cífolata: KOVÁCS Imre, „A Márciusi Front”, *Katolikus Szemle* 4 (1980): 323–331. Ld. még: SZABÓ A. Ferenc, „Kovács Imre és a Márciusi Front története”, *Múltunk* 4 (1993): 137–153.

²⁸ SALAMON Konrád, „A Márciusi Front mai szemmel”, *Hitel*, 2014., november, 36–38, az idézet: 38.

²⁹ Az Emericana és a Márciusi Front kapcsolatáról: GARAMVÖLGYI Antal, „Az Emericana és a Márciusi Front”, *Katolikus Szemle* 4 (1983): 391–396.

³⁰ A népi mozgalomról, annak egyetemi szervezethez fűződő kapcsolatáról is lényegre törő, nemrégiben megjelent összefoglaló: PAPP István, *A magyar népi mozgalom története 1920–1990* (Budapest, 2012), különösen: 93–98, 106–108, 120–123, 161–163.

a „népi szárny” jelentősen megerősödött. Mindez ugyanakkor összefért – miként magán a népi mozgalmon belül is – azzal a felfogással, amely a zsidó és a germán befolyást tartotta a legveszedelmesebbnek magyar szempontból, még a zsidótörvények meghozatalakor és azután is. Az 1920-as évekbeli antiszemita megmozdulások nem múltak el nyomtalanul, s ha kevésbé rendszeresen, de az 1930-as években is rendre megismétlődtek. Az antiszemitizmus hátterében nem pusztán a fajvédelem – amely egészen mást jelentett akkor, mint napjainkban; ma leginkább nemzetféltésnek neveznénk –, hanem a társadalom átalakításának, a parasztság és a munkásság szociális felemelésének a szándéka is állt. Ennek lehetőségét ugyanis a legtöbb diák az állam szociális szerepvállalásának növelésével vélte megvalósíthatónak. Sokan ezért követelték a nagybirtokok és a nagytőke javainak részbeni kisajátítását. A földosztással a nagybirtokosok és az egyházak (mindenekelőtt a katolikus egyház) javainak, a tőke korlátozásával pedig a nagybankok és a nagyipar – nagy részben zsidó származásúak tulajdonában lévő – vagyónának nagy részét, de nem az egészét kívánták újra felosztani.

Nagyon sokszínűnek mutatkozott tehát az ifjúsági egyesületek ideológiai háttere. Kommunisták éppúgy megfértek bennük, mint nyilasok. Csak az volt a különbség, hogy az előbbieket titokban tartották, az utóbbiak viszont többnyire fennhangon hirdették a meggyőződésüket, hiszen – mint sokan leírták már – a két világháború közötti magyar politika fő iránya a szélsőbal és a szélsőjobb fele egyaránt zárt volt, ám a kommunistákat illegálisba kényszerítette, a nyilasokat azonban – legalábbis egy határig – legálisan engedte tevékenykedni. A két szélsőség az egyetemi hallgatóság körében nem jelentett igazán nagy erőt, szervezettségük azonban sokkal jobb volt, mint a náluk kevésbé aktív többségé.

A népi mozgalom hatását tükrözte a Táj- és Népkutató Központ 1938. novemberi – túlzott radikalizmusa miatt az ötletgazda, Teleki Pál utasítására hamarosan bezárt –, diákok kutatásain alapuló kiállítása; 1939-ben Erdélyi József, Kodolányi János, Kovács Imre, Sinka István, Szabó Lőrinc, Veres Péter tiszteletbeli Turul-taggá választása; 1939 végén Zilahy Lajos alapítványa, a Kitűnőek Iskolája létrehozása; 1939 és 1940 fordulóján a Turul támogatásával a parasztfiatalokat fogadó Bolyai (1941-től Györffy) Kollégium létrehozása és 1940-ben – Püski Sándor kezdeményezésére – a Turul Kiadó létrehozása.³¹ Mindez átvezet a Magyarország második világháborús hadba lépése (1941. június 26.) utáni időszakba, amelynek bemutatására nincs már lehetőségem, utalni viszont mindenképpen szükséges rá. Annál is inkább, mivel a szociális feszültségeket mérsékelni kívánó kormányzati döntések is részben ezen eseményeknek és szellemi előzményeknek voltak köszönhetőek, ami arról tanúskodik, hogy nem voltak hiábavalóak a népi mozgalom és az őket támogató egyetemisták törekvései.

Az 1930-as évek második felében ugyanis a politikai elit szociálisan is érzékeny tagjai – a már említett Teleki Pál mellett Hóman Bálintot és Imrédy Bélát emelném ki e

³¹ Kiss István, „Visszaemlékezés a Táj- és Népkutató Központ kiállítására”, *Ethnographia* 4 (1984): 605–627. Papp István, *A népi kollégiumi mozgalom története 1944-ig: Népi tehetségek gondozása, vagy tudatos elitevelési kísérlet?*, Politikatörténeti füzetek 26 (Budapest, 2008). G. Merva Mária, „A Turul könyvkiadó”, *Literatura* 3–4 (1985): 387–398.

szempontból – kísérletet tettek a társadalmi ellentétek enyhítésére, a magyar középosztály felfrissítésére. Számos pozitív intézkedés köthető ehhez: 1938-tól a mezőgazdasági dolgozóknak nyugdíjat, 1939-től özvegyen maradt feleségeiknek özvegyi járulékot biztosítottak, 1940-ben (1940: XXIII. tc.) létrehozták az Országos Nép- és Családvédelmi Alapot. Az Alap szociális és családvédelmi célokat szolgált, elsősorban a „sokgyermekes családok intézményes támogatását”, a gyermekvédelmet, a „megélhetésükben veszélyeztetett – főként mezőgazdasággal foglalkozó – családok boldogulásának szerves megalapozását”, „házhoz juttatás, kedvezőbb gazdasági viszonyok közé telepítés vagy egyéb gazdasági” segítséggel.³²

A közép- és a felsőfokú oktatásban Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter 1933-ban új tandíjrendszert vezetett be, amely az addigi gyakorlattal – a közalkalmazottak gyermekeinek előnyben részesítésével – szemben már kizárólag az érdemjegyek alapján jogosított kedvezményre vagy mentességre. 1937 augusztusában a szigorú tehetségelekció szellemében, a „szegény sorsú magyar családból származó, tehetséges és szorgalmas ifjak [...] rendszeres támogatására” egyetemistáknak, gyakornokoknak és a felső tagozatos középiskolásoknak alapította a Horthy Miklós-ösztöndíjat, majd 1941-ben felállította az Országos Tehetségkutató Intézet Bizottságát, amelynek célja évente 500–600 szegény sorsú gyermek középiskolai tanulmányainak és egyetemre kerülésének a támogatása volt.³³ Hozzá kell tegyem, hogy utóbbi pozitívum a zsidóság értelmiségi pályákról való kiszorításával – tehát egy szégyenteljes negatívummal – párhuzamosan valósult meg, hiszen Hóman a zsidótörvények következtében megürelt állásokba kívánt minél több egyetemet vészelt parasztfiatalt elhelyezni.

Magyarország világháborús esztendei (1941–1945) idején az egyetemi ifjúságot – akárcsak a magyar értelmiség nagy részét is – olyan régi és új kérdések foglalkoztatták, mint a geopolitika (Magyarország helye Európában, azon belül is elsősorban a térségben) és a németekhez való viszony; a kommunizmus, a fasizmus, a nemzetiszocializmus szerepe; a „harmadik út” lehetősége; az ismét jelentkező és feszítő probléma, a hazai kisebbségek helyzete; a földkérdés; a zsidókérdés és a középosztály vérfrissítése. A Szent-Györgyi Albert kezdeményezésére indult szegedi ifjúsági egységmozgalom, a Szegedi Egyetemi Ifjúság (1940) hatására Debrecenben (1942) és Pécsen (1943) is hasonló szövetségek alakultak. Létrejött a számos szervezetet magában foglaló Magyar Ifjúság Nagybizottsága (1942), 1943 márciusában pedig Szinyei-Merse Jenő kultuszminiszter rendeletben szabályozta, hogy a jövőben csak a 26 évesnél fiatalabb egyetemi vagy főiskolai hallgatók lehetnek tagjai az ifjúsági egyesületeknek, melyek ugyan szövetségekbe tömörülhetnek, ám ezeknek a Magyar Nemzeti Diákszövetség tagjává kell válniuk. Így

³² Az idézetek a törvény 2. §-ából származnak. Az akció tömör összefoglalása: HÁMORI Péter, ONCSA (Országos Nép- és Családvédelmi Alap): Egy szociálpolitikai és építészeti kísérlet Magyarországon 65 év távlatából”, *Országépítő* 2 (2004): 5–12.

³³ PORNÓI Rita, „A tehetségmentés szerepe a Horthy-rendszer kultúrpolitikájában: Esély az esélytelenségben”, *Iskolakultúra* 6–7 (2011): 123–133. Az idézet a 9.000/1937. VKM eln. sz. rendelet („A Horthy Miklós Ösztöndíjalap szervezetéről”) 1. §-ából származik.

a Turul is kettészakadt Ifjúsági és Társadalmi Turul Szövetségre. 1944-ben a felsőoktatási egyesületek tagságából sokan elfogadták a német megszállást és üdvözölték a nyilas hatalomátvételt, de számos fiatal vett részt a különböző ellenállási mozgalmakban is. Az ifjúsági szervezeteknek azonban ekkor már nem volt, 1945 után pedig nem is lehetett valós szerepe.

A vesztes háborút követően a bajtársi egyesületeket – a még 1946-ig vegetáló Emericana kivételével – betiltották, a többi, előző korszakból megmaradt egyetemi szervezetek döntő többségét, 1946 júliusában, a civil szféra felszámolása jegyében Rajk László belügyminiszter oszlatta föl. Ekkor több mint 1500 egyesületet szüntettek meg, amivel az addig viszonylag erős civil társadalmi intézményrendszert egyik pillanatról a másikra szétverték. Mindez szorosan kapcsolódott az Emericana felszámolásához, amelyre egy máig vitatott esemény adott ürügyet. Budapesten 1946. június 17-én egy Teréz körúti ház padlásáról Pénzes István tüzet nyitott az utcán sétáló szovjet katonákra, melynek következtében két szovjet tiszt – és egy magyar lány is – meghalt. A gyilkosságot az ekkorra már igen kifinomultan működő baloldali propagandagépezet a katolikus ifjúsági egyesületek elleni hamis vádak terjesztésére, majd az ellenük – és más társadalmi szervezetek ellen – indított frontális és megsemmisítő támadásra használta föl.³⁴ A Belügyminisztérium 1946. július 3-án közölte a Magyar Távirati Irodával, hogy „[...] a Foederatio Emericana katolikus magyar egyetemi és főiskolai szövetséget a 20.165/1946. BM. számú rendelet végrehajtása során felülvizsgálatának eredményeképpen feloszlatta, mivel az egyesület állást foglalt Magyarországnak a háborúban való részvétele mellett, állást foglalt a demokratikus társadalmi berendezkedés ellen, ellenséges propagandát fejtett ki az Egyesült Nemzetekkel szemben és ezzel a fegyverszüneti egyezménybe ütköző tevékenységet fejtett ki.

A vizsgálat során megállapítást nyert, hogy a katolikus főpapság az egyesületet azzal a rendeltetéssel alapította, hogy a Habsburg-restauráció társadalmi előfeltételeit kiéptítse. Megállapítást nyert továbbá, hogy az egyesület nemcsak a múltban, hanem az országnak a fasiszta uralom alól történt felszabadulása után is alapszabály-ellenesen, politikai irányban fejtett ki működést. [...] az emericánás ifjak a tengelyhatalmak győzelme alkalmából szimpátiariünetés rendezését határozták el, az egyesület a magyarországi fasiszta kormányzat népellenes rendelkezései mellett foglalt állást, valamint a leveinteintzmény fokozottabb militarizálását szorgalmazta.

³⁴ BALOGH Margit és GERGELY Jenő, *Egyházak az újkori Magyarországon 1790–1992: Kronológia* (Budapest: História–MTA Történettudományi Intézete, 1993), 259–260. „Az egyesületek felülvizsgálása során az elsők között oszlatták fel a Foederatio Emericánát”, *Magyar Közlöny*, 1946. július 5., 8 (további katolikus egyesületek feloszlásáról lásd még a július 19–24. közötti számokat). A katolikus egyesületek feloszlásának háttéréről: ORBÁN Sándor, *Egyház és állam: A katolikus egyház és az állam viszonyának rendezése 1945–1950* (Budapest: Kossuth, 1962), 103–105. Kevésbé elfogult, árnyaltabb elemzés: GERGELY Jenő, *A katolikus egyház Magyarországon 1944–1971* (Budapest: Kossuth, 1985), 48–49. A katolikus egyház az *Új Ember* 1946. július 28-i számában tiltakozott a katolikus egyesületek – köztük az Emericana – feloszlása miatt. Az *Új Ember* 1946. augusztus 4-i száma 1500-ra becsülte a betiltott szervezetek számát.

*Megállapítást nyert, hogy az egyesület legfőbb vezetőségében több, részben súlyosan elítélt, részben szökésben lévő háborús főbűnös foglal helyet.*³⁵ Az abszurd vádakat ekkor már nem is kellett bizonyítaniuk a hatalom mielőbbi teljes megszerzésére váró kommunista hatóságoknak.

Néhány 1945 előtti egyetemi ifjúsági vezető – például Ortutay Gyula vagy a Németh László *Égető Eszter*ében Máté Józsefként bemutatott Kristó Nagy István – azonban ezután is fontos szereplője maradt a magyar kulturális életnek. Többben, mint a Nemzeti Parasztpártban politizáló Kovács Imre, hamarosan emigrációba kényszerültek, mások, mint Fitos Vilmos, rövid börtönbüntetést szenvedtek, majd (az önként és szorgalmasan, még egyik példaképéről, Németh Lászlóról is jelentő Kristó Nagyhoz hasonlóan) az állambiztonsági szolgálatoknak dolgoztak.³⁶

A felsőoktatási egyesületek korábbi sokszínűsége az 1940-es évek végére teljesen megszűnt. 1950-ben létrejött a 14–26 év közötti fiatalok egységes tömegszervezete, a Dolgozók Ifjúsági Szövetsége, amelyben már semmiféle esély sem volt olyan belső vitákra, amelyek a két világháború között még a leginkább kormányt támogató szervezetekben is szinte mindennaposak voltak. A nyilvánosság előtti útkeresés hosszú ideig, csaknem négy évtizeden át lehetetlenné vált.

³⁵ Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár, XXVI–A–14, MTI, Napi hírek, 1946. július 3., 26.

³⁶ BAKOS András, *Égető Eszter fia is ügynök volt*, http://www.delmagyar.hu/hodmezovasarhely_hirek/egeto_eszter_fia_is_ugynok_volt/2174947/ (letöltés: 2018. január 20.). Kristórol még: SZÖNYEI Tamás, *Titkos írás: Állambiztonsági szolgálat és irodalmi élet 1956–1990*, I. köt., 89–90. PAPP István, „... én, aki egész életemben a nép ügyéért harcoltam.« Egy középosztálybeli életút a század viharáiban: Fitos Vilmos (1913–2000)”, *Hitel* 8 (2006): 72–77; Fitosról még: SZÉCSÉNYI András és KEREPESZKI Róbert, „»Ellenzék« a Turulban: A Turul Szövetségről”, *Századok* 1 (2012): 171–204, főleg: 175–182.